

En vårdag i 2001 var en pensjonert elektriker på museumsbesøk. Vi tok ham med til den gjenreiste bygården fra Wessels gate 15, som fremdeles var en stor byggeplass. Det vrimlet av håndverkere overalt. Noen malere var i gang med å kalke gården utvendig. Det skulle gjøres på nøyaktig samme måte som den gang gården ble bygd i 1865. Inne i gården strevde snekkerne med å tilpasse gamle, skjeve bygningsdeler som trapper, listverk og panel fra en svært setningsskadet leiegård til en rettvinklet betongkonstruksjon. Målene på den gamle og nye bygården var nøyaktig de samme, men på Folkemuseet var alle vinklene rette. Etasjeskillene, som opprinnelig hadde bestått av et bjelkelag med stubbeloftsleire, var nå bygd etter dagens brannforskrifter i betong. Et konglomerat av moderne kabler, ledninger og rør piplet ut av vegger og tak. Det meste skulle skjules så langt det lot seg gjøre. Det stilles nemlig strenge krav til et moderne museumsbygg. Det skal kunne huse et stort publikum, selv om museumsbygget er en «gammel» leiegård. Hele gården måtte også fullsprinkles. I tilfelle brann skulle utallige sprinkelhoder i hver leilighet kunne bløtlegge alt i det gjeldende rommet. Elektroniske tyverialarmer i dører og vegger, hygrostatstyring av varmeelementer som muliggjør stabil relativ luftfuktighet, og UV-filter på vinduene skal sørge for at gjenstandene får et evig liv på museet.

MUFFESKJØTER, SOILRØR OG KUHLOKABLER?

Vi sto inne i den halvferdige leiligheten til vaskekonen Gunda Eriksen fra Vestre Vika. Gunda skulle «flytte inn» om noen få uker, og leiligheten – anno 1950 – skulle åpnes for publikum. Rommene var tapetserte med autentiske 1930-talls tapeter, slik vi tenkte oss at Gunda kunne ha hatt det hvis hun i det virkelige liv hadde fått flytte inn i Wessels gate 15 en gang på 1930-tallet. Gulvene var malt i tidsriktig mørk øker. Kjøkkenet hadde fått nøyaktig samme farge som Gunda Eriksens kjøkken i Vestre Vika. Norsk Folkemuseum hadde ikke bare fått hele Gunda Eriksens innbo: Museet hadde også tatt inn selve huset hun hadde bodd i. Det var derfor mulig å foreta en nøyaktig fargeanalyse av veggpanelet Gunda hadde i sitt kjøkken. Detaljene falt på plass.

Men den pensjonerte elektrikerens la merke til detaljer vi andre ikke så. Hva med det elektriske anlegget? «En gang mellom 1930 og 1950 ville det vært naturlig å legge kuhlokabler her», sa han. Med malerisk innlevelse fortalte han hvor flotte disse var: Sølvfargete, aluminiumsbelagte elektriske

Do fra hjørneleiligheten i tredje etasje i leiligheten til Tove Kvalstad og Ola Ulset. Doen ble pusset opp av Tove og Ola i 1978. Veggene ble malt svarte, dør og soilrør ble malt signalrøde, og nytt rødt dosete ble kjøpt for å matche. Nye, hvite mosaikkfliser ble lagt på golvet. Doruller ble alltid stablet som en vedstabel langs den ene veggen. Over disse hang vitsetegninger av Don Martin fra Mad Magazine.

Foto:
Jan Larsen
Nye Bonytt 1979

Rørlegger Bjørn Øen
i ferd med å demon-
tere badeværelset til
Odvar Adolf Schiøll
i Wessels gate 11
i 2002.

Foto:
Birte Sandvik
Norsk Folkemuseum

kabler med karakteristiske hakk der hvor kablene ble bøyd. Og ved nærmere studie av dokumentasjonsbildene av Gunda Eriksens hjem i Vika tatt i 1958, så vi at Gunda også hadde hatt kuhlokabler i sitt hjem.

Vi som utgjorde prosjektgruppen for Wessels gate 15, hadde innsett at vi trengte mer kunnskap om bygårder og bakgårder. En vårdag i 2002 tok vi derfor en tur til Meyerløkka. Det var her, i dette miljøet, at museets bygård hadde hørt hjemme. Vi lette etter spor som kunne fortelle oss hvordan det en gang hadde vært her – den gang dette var et relativt pent strøk, med leiligheter som til og med hadde innlagt vann til tappekran på kjøkkenet.

På hjørnet Langes gate – Wessels gate sto nå en helt ny bygård som skilte seg merkbart ut fra de andre i kvartalet. Kun adressen var den samme: Wessels gate 15. Litt lenger oppe i gata var noen håndverkere i full gang med å bære ut gamle rør, varmtvannsberedere og ledningsstubber. Nysgjerrig spurte vi hva de holdt på med, og fikk vite at alle bad og kjøkken skulle totalrenoveres. En av disse mennene var Bjørn Øen, leder av Borettslaget «Katta 97» som omfatter hele sju gårder i kvartalet. Han bodde selv i nr.9. Det var tydelig merkbart at det ikke var med udelt glede han så tidligere tiders sanitærutstyr havne i søppelcontaineren. Han var nemlig rørlegger og tidligere lærer på rørleggerlinja på Sogn videregående skole. «Er dere fra Folkemuseet? Da må dere bli med inn og se et unikt badeværelse, som dessverre snart går i containeren.»

I døren inn til leiligheten sto Odvar Adolf Schiøll. Han var ikke særlig glad for beslutningen om at alle beboerne i Wessels gate 11 skulle bytte ut både bad og kjøkken. Begge fungerte jo som de skulle med de få oppgraderingene familien Schiøll hadde foretatt fra de flyttet inn her rundt 1930. Badeværelset med vedfyrt varmtvannsbereder hadde fått ny WC og håndvask en gang på 1970-tallet. Kjøkkenet hadde på 1950-tallet fått en ny oppvaskkum under den lille varmtvannsberederen, «Hot-Water», fra 1930-tallet. Ellers var alt ved det samme.

Besøket resulterte i at museet tok med seg både badeværelset og «Hot-water'en». Slik startet museets satsing på et felt innen kulturhistorien som knapt noen andre museer i landet har viet særlig stor oppmerksomhet – *hjemmets teknologi*. Vi bestemte oss for at leiegården fra Wessels gate 15 skulle få en så historisk korrekt teknologi som mulig. For noe av det mest tidstypiske i enhver bolig er måten man har løst utfordringene knyttet til varme, lys og vann. Samtidig er det disse elementene i interiøret som vi gjerne river og endrer for å oppruste boligen. Dette er et problem for museene når vi skal lage historiske interiører. «Nøkkelgjenstander» tas vare på: Noen ender opp på museer, mens andre går i arv. Og museene er avhengige av disse tidstypiske gjenstandene for å gjenskape fortidige interiører på en forståelig måte. Men gamle vannrør, badekar, kuhlokabler og oppheng for utdaterte lamper havner på skraphaugen, til tross for at det er innlagt vann, elektrisitet og teknologiske nyvinninger som har endret norske hjem grunnleggende de siste 150 årene. Hvorfor blir da ikke historisk korrekte ledninger og rørsystem sett på som like viktige som historisk korrekte farger i de interiører som

gjenskapes på museene? Ulike tiders tekniske installasjoner vil sammen med vegger og tak, møbler og løsøre medvirke til helhetsinntrykket og samtidig gi et langt større formidlingspotensiale.

Etter møtet med den pensjonerte elektriker og den pensjonerte rørleggeren, og etter vår nyerklærte bestrebelse om å gjenskape hjemmets teknologi i de kommende leilighetene i Wessels gate 15, oppdaget vi hvor lite informasjon som var samlet om den teknologiske utviklingen i norske hjem. Et prosjekt ved museet om *hjemmets teknologi de siste 150 år* ble derfor satt i gang. Gjennom Norsk Etnologisk Gransking (NEG) ble det i november 2003 sendt ut spørrelister til omkring 250 informanter over hele landet. Spørsmålene var blant annet om teknisk utstyr og apparater i hjemmet, når det ble anskaffet, installert og eventuelt endret. Svarene forteller oss hvordan ny teknologi har påvirket vår måte å innrede og bruke boligen på, og hvordan tekniske nyvinninger har skapt nye behov, men også krav til boligen.

Prosjektet resulterte i basisutstillingen «Hjemmets teknologi» som åpnet for publikum våren 2009. I kjelleren under Wessels gate 15 vises den tekniske utviklingen i byhjemmene fra 1865 til 1999.

PROBLEMSTILLING OG KILDEmateriale

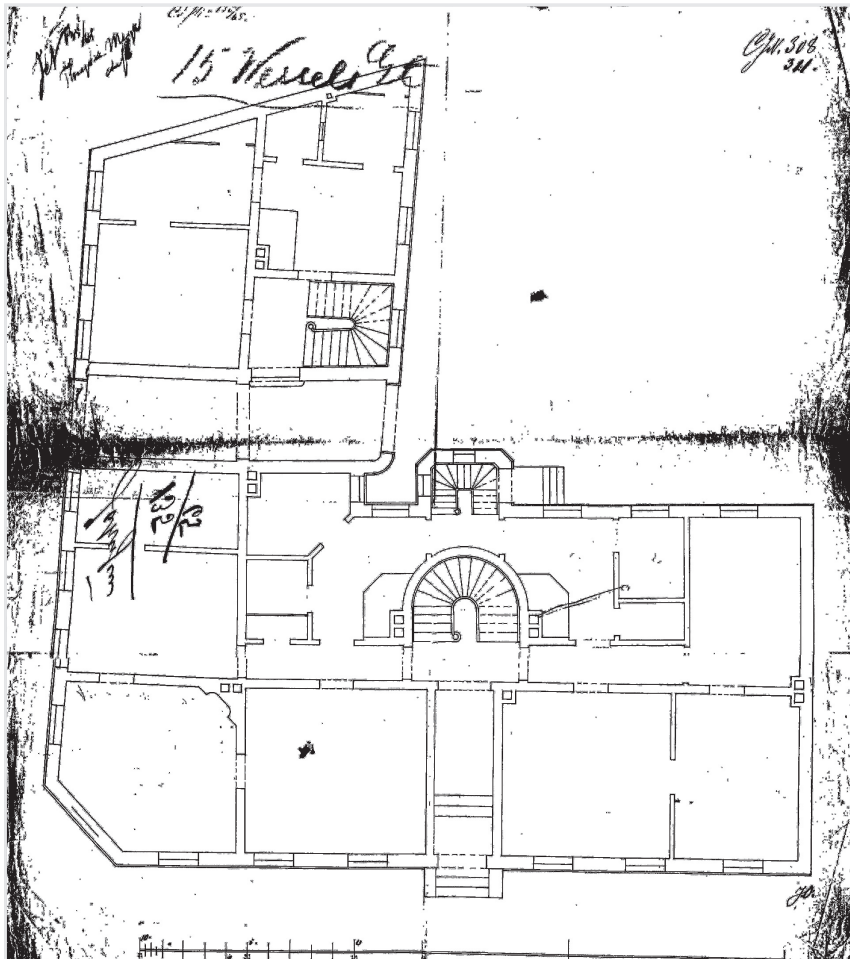
I denne artikkelen vil jeg se på hvordan den teknologiske utviklingen i Kristiania (Oslo) falt sammen med Wessels gate 15s teknologi, fra gården ble bygget i 1865 og fram til slutten av 1900-tallet. Jeg vil med utgangspunkt i kilder som branntakster, byggemeldinger og folketellinger, samt dokumentasjonsbilder og videoopptak fra bygningen før den ble revet, studere de teknologiske endringene i bygården, og beskrive hvordan vi har gjenskapt disse i de åtte hjemmene som er innredet i gården på Folkemuseet.

Jeg vil videre sammenligne bygårdens teknologi med utviklingen i Oslo og omegn for øvrig, blant annet gjennom historisk statistikk og NEG's spørrelistesvar fra dette området. Formålet er å vise hvordan også mentalitet og sosial tilhørighet, og ikke utelukkende beliggenhet og infrastruktur for ny teknologi, har bidratt til å skape variasjoner i bruken av nye teknologiske løsninger.

Kildematerialet fra Wessels gate 15 er mangfoldig. Men en av de viktigste kildene er *branntakstene*, som ble holdt i forbindelse med husforsikring. For Wessels gate 15 er det bevart branntakster fra 1879, 1889, 1900, 1912 og 1929. Ifølge *Lov om alminnelig brannforsikring* skulle man gjenta taksering hvert tiende år. Ved å følge takseringene kan vi få daterte opplysninger om endringer i bygårdens teknologi, men dette er endringer som ofte var initiert av gårdeier og ikke av dem som leide leilighetene. Byggemeldingene gir oss videre nøyaktige dateringer for viktige endringer i bygården, som for eksempel installering av WC.

HØYT TRYKK I WESSELS GATE 15

Bekker og brønner har fra tidlig av forsynt folk med vann både på landsbygda og i byene. I Christiania (Oslo) ble de første vannledningene anlagt allerede tidlig på 1600-tallet. De besto av utborede trerør som hadde inntak

Vedlegg til bygge-
melding fra 1865.
Plantegningen viser
rominndelingen i
første etasje i hoved-
fløyen- og sidefløyen
i Wessels gate 15.
En morsom detalj
er det håndteg-
nede røykrøret fra
hovedpipeløpet på
kjøkkenet. Det går
inn til pikeværelset i
rommet ved siden av,
som ikke hadde egen
pipe, men likevel
vedfyrte etasjeovn.

Oslo Byarkiv

i Akerselva. Men trerørsledningene tålte bare et begrenset trykk. Det var ikke mulig å føre vann opp i etasjene, og vannet måtte hentes utendørs fra de åpne vannpostene. Når det oppsto brann var faren for sviktende vannforsyning stor, og sammen med befolkningsøkningen utover 1800-tallet gjorde dette det nødvendig å øke vanntilførselen. Fra 1860 fikk byen derfor et nytt vannverk med forsyning fra Maridalsvannet. Det ble anlagt støpejernsrør som tålte høyere trykk enn treledningene.¹ Dermed kunne vann i støpejernsrør for første gang føres inn i alle hus og opp i leilighetene – en betingelse for å bygge høyere enn to etasjer og for byens raske vekst på slutten av 1800-tallet. De tre etasjene i bygården Wessels gate 15 hadde bokstavelig talt «fullt trøkk»! Alle kjøkken i de ni leilighetene hadde innlagt kaldt vann fra en tappekran over utslagsvasken av støpejern.

De første beboerne i Wessels gate 15 var privilegerte i forhold til mange andre i Christiania på 1860-tallet. De flyttet nemlig inn i en moderne by-

gård med *innlagt* vann! De slapp å bære det tunge vannet inn fra nærmeste vannpost. De kunne vaske ansikt og hender i rennende vann på kjøkkenet. De slapp å bære inn den store mengden vann som skulle til for å fylle en hel bryggerpanne til klesvask. Den første bevarte branntaksten fra 1879 forteller at «3 Vandlædninger med 9 Vasker og 10 Kraner» også innbefattet vann til bryggerpannen i bryggerhuset i kjelleren.

Den første utfordringen med hensyn til vann og rør møtte oss i innredningen av leiligheten «Ein norsk heim i ei ny tid – 1905». Vi hadde åpnet leiligheten til vaskekonen Gunda Eriksen noen måneder tidligere, men vi var ikke fornøyd med rørleggerarbeidet på kjøkkenet. Rørbend, klammer

S. 96 venstre:
Kjøkkenet fra hoved-
fløyen i andre etasje
Wessels gate 15 før
riving. Dokumen-
tasjonsbildet var
en viktig kilde for
rekonstruksjon av
kjøkkenet i leiligheten
fra 1905, som
ligger på samme sted
som det gjorde da
gården var ny i 1865.

S. 96 høyre:
Kjøkkenet i «Ein
norsk heim i ei ny tid
- 1905».

Begge foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

Til venstre:
Rørlegger Bjørn Øen
monterte rørstammen
med tjæredrev
og bly før både den
og utslagsvasken
igjen fant sin plass i
«det nye» kjøkkenet
i «Ein norsk heim i ei
ny tid – 1905».

og skruer var nye, og de unge rørleggerne strevde med å montere det gamle, tunge støpejernsrøret vi hadde fått tak i til kjøkkenet. Dette var det mest underlige oppdraget de hadde fått hittil i sin yrkeskarriere! Men vi kunne heller ikke forvente at dagens rørleggerbedrifter har det gamle rørleggerfaget som spesialkompetanse. Vi innså at vi trengte både flere gamle rør og rørdeler samt mer kunnskap om dette faget som åpenbart hadde endret seg betraktelig, særlig de siste 50 årene.

Utslagsvask og tappekran fra omkring 1900 hadde fulgt med gården fra Wessels gate til museet. Både byggetegninger og dokumentasjonsbilder fra før gården ble revet viste hvor de opprinnelige rørstammene hadde stått. Men

Foto:
Birte Sandvik
Norsk Folkemuseum

hvordan skulle vi klare å gjenskape det slik det hadde vært rundt 1900? En ting er å skape *visuell autentisitet* – at det publikum ser med det blotte øye ser ekte og troverdig ut. Dette hadde vi klart i Gunda Eriksens leilighet, vel å merke etter at nye rørbend- og klammer var byttet ut med gamle. Men vi ønsket i tillegg en *prosessuell autentisitet*, det vil si at *både* materialer, redskap og arbeidsprosesser skulle være tilnærmet lik de opprinnelige.²

Kontakten med den entusiastiske, pensjonerte rørleggeren Bjørn Øen var allerede etablert etter vår befaring på Meyerløkka. Kanskje han ville være vår «historiske rørlegger»? Faget hadde endret seg lite på de årene som var gått fra rørleggerfaget var nytt på slutten av 1800-tallet fram til Bjørn begynte sin karriere som rørlegger rundt 1950. Den store endringen skjedde først med innføringen av plastrør rundt 1960 og har akselerert siden. Bjørn svarte ja, og hele den manuelle jobben med rørkutting, gjengemaking, smelting av bly og dikking med tjæredrev ble nå utført slik som da gården var ny. Resultatet ble perfekt – det eneste som skilte disse rørene fra tidligere tiders vannrør var at det ikke lenger strømmet vann gjennom dem.

Både familien Helmer i «Et dukkehjem – 1879» og familien Ødegaard, vår konstruerte familie anno 1905, flyttet inn i svært moderne leiligheter sammenlignet med mange andre i Kristiania i deres samtid. Forskjellen var særlig stor mellom øst og vest. Forsyningssituasjonen ble forbedret i de østlige bydelene i 1886 med nytt vannreservoar på Kampen. Men en boligundersøkelse fra 1895 avdekket at flesteparten av de mindre boligene på østkanten fremdeles ikke hadde innlagt vann.⁴ Først rundt 1930 ble det standard med innlagt vann i nye boliger i byen, og det tok lenger tid å få lagt inn vann i eldre boliger. Så sent som på 1940-tallet ble søkelyset rettet på nødvendigheten av innlagt vann i hjemmene, blant annet i det lille heftet *Vann til husmødrene*, utgitt av Østkantutstillingen i Oslo 1941. På tross av godt utbygd infrastruktur var det likevel svært mange husstander som fremdeles ikke hadde innlagt vann:

«(...) utnyttelsen av de tekniske fremskrittene blir altfor ofte bestemt av hensynet til den øyeblikkelige økonomiske vinning (...) *Vann til husmødrene regnes ikke blant “de store saker” i samfunnet i dag*».⁵

Det kan være vanskelig i etterkant å forstå betydningen av de nye teknologiske løsningene i hjemmene, som innlagt vann. Mange opplevde introduksjonen av rennende vann som noe av det største som kunne hende. Løsningene ga med andre ord betydelige velferdsforbedringer, større enn det kanskje er mulig å forestille seg i dag.

I 1920-30-årene kom de første elektriske varmtvannsbeholderne på markedet, og vi antar at i alle fall noen av beboerne i Wessels gate 15 fikk elektrisk oppvarmet vann på denne tiden – vanligvis først på kjøkkenet, i en varmtvannsbereder over utslagsvasken. Men den etablerte infrastrukturen i Wessels gate 15 med tilførsel av vann ble likevel ikke utnyttet til bad og innebygd WC før siste halvdel av 1900-tallet.

«RENLIGHEDS-STELLET» I WESSELS GATE 15

De første beboerne i Wessels gate 15 måtte til ett av byens fellesbad for å få seg en hel kroppsvask. Men det skjedde nok ikke så ofte. Å bade hele kroppen ble på 1860-tallet sett på som unødvendig, og noe man ifølge folkelivsgranskeren Eilert Sundt helst bare gjorde en eller to ganger i året. I sin bok *Om Renligheds-stellet i Norge* fra 1869 gir Sundt en grundig redegjørelse for allmuens rengjøring av både kropp og hjem. Lørdag var dagen da man vasket og stelte seg til søndagen. Men den ukentlige vasken omfattet hovedsakelig vask av ansikt og hode, mens man ellers i uka nøyde seg med å vaske hendene før måltidene. Ifølge Sundt var det ikke vanlig å vaske hele kroppen oftere enn til jul.⁶

Endret syn på renslighet førte etter hvert til en omfattende hygienekampanje for å bedre helse- og sunnhetstilstanden, og i 1860 ble Sunnhetsloven vedtatt. Det ble anbefalt ukentlige bad av hele kroppen, helst oftere. Men en forutsetning for at hygienekampanjen skulle nå fram til folkets brede lag, var at de hadde en praktisk tilgang til bading. I 1861 bygde en av byens rikeste menn, Thorvald Meyer, det første fellesbadet i Christiania, *Christiania Vadske- og Badeanstalt*, med tolv førsteklasses og seksten annenklassers karbad. To år senere ga Meyer hele badet til kommunen. Det nye *Torggata bad* ble raskt populært med omkring 30 000 besøkende de første årene, spesielt var pågangen rundt høytidene og på lørdager stor.⁷

Rundt 1900 var innlagt bad forbeholdt de få velstående i byen. Distinksjonen mellom øst og vest var stor. Flere vestkantleiligheter ble nå utstyrt med bad, mens leilighetene i øst kun fikk utslagsvask med kaldt vann på kjøkkenet som standard til langt ut på 1900-tallet.⁸ Så sent som i 1922 ble det blant anerkjente arkitekter diskutert hvorvidt bad skulle få oppta verdifull plass i arbeiderboligen. I sin artikkel «Hjem for arbeidere» skriver arkitekt Ole Øvergaard følgende om baderommets nødvendighet:

«(...) det er høyst tvilsomt om bad bør indredes i en arbeiderbolig. Det fordyrer og kompliserer bygget i en betydelig grad, og erfaringer andetstedsfra synes at vise at arbeiderstanden i sin almindelighet ikke effektivt utnytter et bad. Hvor renslighetssansen er levende, der greier man sig like godt med en rummelig avskjæring, og hvor renslighetssansen ikke eksisterer der hjælper intet badeværelse.»⁹

Men ikke alle arkitekter var enige. Som svar til arkitekt Øvergaard på hvorvidt arbeiderklassen trenger bad eller ei i sin nye bolig, skriver arkitekt Johan Lindstrøm følgende:

«Et bad trænges mer end noget andetsted. Det er det værste griseri at arbeideren maa gaa til sengs uten at ha faat anledning til at ta sig et bad. Man fremmer ikke renslighetssansen ved at sløife badet (...).»¹⁰

Det vanlige for de fleste i lang tid framover var altså kroppsvask i vaskebaljer

Vaskevannsfat og
dobøtte i pikeværel-
set i leiligheten «Ein
norsk heim i ei ny tid
– 1905».

Foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

og vaskevannsfat på kjøkken eller i soverom. Dette gjaldt også for beboerne i Wessels gate 15. I 1949 ble det byggemeldt utbygging av loftene i gården til leiligheter. Samtidig ble det meldt innlegging av bad i leilighetene i 2. og 3. etasje i hovedoppgangen. I hjørneleilighetene var badene tegnet inn i tidligere kleskott med dør mot gangen. I de høyre leilighetene var de plassert tilsvarende, men arealet var tatt fra pikeværelsene. I begge tilfeller var badene tegnet uten vindu. Den meldte loftsutbyggingen ble gjennomført, men badene ble likevel ikke installert. I 1959 ble det på nytt byggemeldt innlegging av bad, men nå bare i hjørneleilighetene i alle tre etasjer. Det var pikeværelsene som skulle benyttes til bad, og denne gangen synes installasjonen å ha blitt gjennomført. I 1984 ble det på nytt byggemeldt bad både i leilighetene til høyre i hovedoppgangen og i leilighetene i portoppgangen. Om og i tilfelle når dette ble realisert, er uvist.

Å bygge egne baderom i en bygård fra 1865 var kostbart og krevde store inngrep i hver enkelt leilighet. De nye, store avløpsrørene måtte kobles til eksisterende fallstamme og samtidig ha riktig fallhøyde mot eget sluk i badegolvet. Dette førte til mange rare «gjør-det-selv-løsninger» i gården, noe som de mange dokumentasjonsbildene fra riveåret 1999 viser. Leiligheten til høyre i hovedoppgangens 2. etasje, som familien Ødegaard nå «bor» i, var på mange måter moderne i 1905. Men i gårdens virkelige levetid ble det sannsynligvis ikke innredet bad i denne leiligheten før på midten av 1980-tallet. Dokumentasjonsbilder fra 1999 viser et primitivt bad innredet i det tidligere pikeværelset.¹¹

Ved rivingen av Wessels gate 15 i 1999 var det bad både i portroms- og hjørneleilighetene i 2. og 3. etasje. Men noen av beboerne opplevde aldri å kunne foreta en hel kroppsvask i eget baderom i gården. I leiligheten «Teak, TV og tenåringer – 1965» som familien Dahl nå bor i, ble det aldri lagt inn bad. Museet valgte å følge gårdens egen historie når det gjaldt innredning av egne baderom i leilighetene, derfor ble det heller ikke gjenskapet et eget badeværelse i denne leiligheten.

Alvhild Ulset, som fra 1979 til 1982 bodde i den nå rekonstruerte hybelen i sidefløyen i 2. etasje, hadde kun en tappekran for kaldt vann på sin lille do fra 1950. Hun dusjet på skolen, *Statens håndverks- og kunstindustriskole*, og hvis behovet for kroppsvask i badekar ble stort, sto badet til hennes bror og svigerinne, Ola Ulset og Tove Kvalstad, til disposisjon. De bodde i 3. etasje i hovedfløyen. Deres badeværelse fra 1959 var blitt enkelt modernisert de siste tiårene. Men av de i alt sju leilighetene museet har innredet i denne bygården, er det kun én leilighet som har fått innredet eget bad: «Et pakistansk hjem i Norge – 2002». Bortsett fra «Bonytt hjemmet – 1979» var det ingen andre hjem som ut fra leilighetenes tidfesting og gårdens infrastruktur på det tidspunktet ville hatt bad. Imidlertid valgte museet å ikke gjenskape badeværelset i «Bonytt hjemmet – 1979» på grunn av den vanskelige publikumstilgangen det ville fått. Vår rekonstruksjon tok dessuten utgangspunkt i bildene fra en «hjemme-hos-reportasje» i *Nye Bonytt* fra 1979, og her var det ingen bilder av badeværelset. Den eneste kilden til hvordan rommet

Dokumentasjonsbilde av et primitivt innredet bad i det tidligere pikeværelset i 2. etasje, hovedfløyen i Wessels gate 15.

Foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

hadde sett ut, var dokumentasjonsbilder og videoopptak fra rivingen i 1999, over 15 år etter at Tove Kvalstad og Ola Ulset flyttet fra gården.

De som besøker Wessels gate 15 på museet i dag må helt ned i kjelleren for å se et bad fra tiden før 2002. I utstillingen «Hjemmets teknologi», har badeværelset til Odvar Adolf Schiøll, som vi møtte innledningsvis, fått plass. Med god hjelp fra vår «historiske rørlegger» Bjørn Øen og hans tidligere kollega Odd Jørgen Marstein fra rørleggerlinja på Sogn videregående skole, ble badeværelset tilbakeført til slik det så ut i 1930. Familien Schiøll var kanskje en av de få heldige i nabolaget som hadde innlagt bad allerede i 1930. Nabo-jenta Birgit Bastiansen (f.1923) i Wessels gate 15, måtte helt til Bislet Bad for å få seg en hel kroppsvask:

«Når det gjelder annen personlig hygiene, brukte vi store vaskevannsfat, og vi hadde også en stor sinkbalje som vi barn fikk bade i da vi var små, gjerne litt etter tur. Da jeg ble eldre, fikk jeg dusje en gang i uka på skolebadet på Bolteløkka skole, og da jeg ble svømmedyktig ble jeg en flittig gjest på Bislet bad. En enkelt gang kan jeg huske at mor tok oss med og lot oss ta karbad på Bislet bad, en helt spesiell opplevelse. Siden ble det ikke flere karbad før jeg i 1941 snek meg til å bade i badekaret hjemme hos en venninne hvis foreldre var bortreist.»¹²

WATER CLOSET

Utedo i bakgården eller «klaskedo» i baktrappa var nesten enerådende som toalett i Kristiania til langt innpå 1900-tallet. Avfallet fra utedoene ble ofte

Deler av badeværelset til familien Schiøll fra Wessels gate 11, tilbakeført til slik det kan ha sett ut på 1930-tallet. I utstillingen «Hjemmets teknologi» i kjelleren i Wessels gate 15 på museet.

Foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

lagret i lang tid før det ble hentet av «nattmannen». Han samlet det i store dynger i utkanten av byen og solgte det siden som gjødsel til borgerne og bøndene i nærheten. Fra begynnelsen av 1800-tallet hentet bøndene i stigende grad møkk fra bygårdene selv. På grunn av stank og annet ubehag fra de åpne dyngene, og som følge av flere alvorlige koleraepidemier, var avfalls-situasjonen i byen sterkt omdiskutert på 1800-tallet. For å bedre forholdene ble den første av flere «pudrettfabrikker»¹³ etablert i 1865. Det var private firmaer som blandet myrjord og kalk i doene og sørget for tømning mot betaling. Tilsetningen gjorde innholdet tørt, luktfritt og velegnet til gjødsel.¹⁴

Helt fram til ca. 1950 var det utedo i bakgården til Wessels gate 15. I branntaksten fra 1889 står følgende beskrivelse av utedoen:

«En 1 Etages Udhusbygning - 8,90 Meter, 6,90 Meter lang, 2,82 Meter dyb, 2,50 Meter høi, opført af 1 Stens Mur med Murgesims, Tagrende og Tud af Zink, 1 Stens Brandgavl tækket med Bord og Sten indeholdende 1 Gang og 7 Priveter med 2 Jernvinduer og 7 Borddøre.»

Birgit Bastiansen som var født og oppvokst i Wessels gate 15 har skrevet følgende erindring om kalde besøk på utedoen i bakgården:

«Så lenge jeg bodde hjemme, hadde vi utedo nede i gården – en sann plage, særlig om vinteren. Rotter var det i perioder flust av, vi måtte alltid sitte å dunke i kassa når vi satt der. En liten revolusjon skjedde ellers nede i dohuset da det ble lagt inn lys der nede, én pære for annethvert

Venstre:

Utedo fra Smålensgata I på Vålerenga i Oslo før riving i 1980. Utedoen står nå gjenoppført i bakgården til Wessels gate 15 på museet.

Foto:

Norsk Folkemuseum.

Høyre:

Den rekonstruerte doen i «Alvhilds hybel - 1982».

Alvhild Ulset hadde selv malt dolokk, soilrør og fliser over vasken i blått. En viktig detalj var dorullen, som ifølge Alvhild alltid var blå. Det var ingen lett oppgave for museet å skaffe til veie en blå dorull, men under et ferieopphold i Polen i 2005 fant prosjektkoordinator endelig en blå dorull, som ble godkjent av Alvhild.

Foto:

Birte Sandvik

Norsk Folkemuseum

avlukke plassert i en utskjæring i skilleveggen. Vår leilighet var for øvrig den eneste som hadde vårt eget private avlukke. Til mindre forretninger brukte vi selvsagt pottes og toalettbøtter, som ble tømt i utslagsvasken». ¹⁵

Utedoen som nå står i bakgården i Wessels gate 15 på museet, kommer fra Smålensgata 1 på Vålerenga i Oslo. Den ble oppført i 1887, revet og overført til Norsk Folkemuseum i 1980, men først i 2009 gjenreist i bakgården til Wessels gate 15. Denne utedoen er nokså lik den som opprinnelig sto i Wessels gate. Den har like mange avlukker, men én etasje mer.

I 1775 tok engelskmannen Alexander Cummings ut det første patentet på vannklosett. Først rundt 1860 ble det første WC installert i Christiania. I 1864 fantes i alt 28 vannklosetter i byen, men kloakken ble ikke rensert, og vannklosettene spredte forurensing og smitte og ble forbudt i 1879. ¹⁶

Det første kommunale rensenanlegget i Norge sto ferdig i 1911 på Filipstad i Kristiania. Og fra denne tiden bygges en del bygårder med egne vannklosett. *Det Rivertzke boligkompleks* på Sagene vekket oppsikt da det ble bygget i 1913. Disse toromsleilighetene beregnet for arbeiderklassen hadde vannklosett for hver leilighet. ¹⁷ Men dette var et unntak. Debatten mellom de toneangivende arkitektene i Norge var fremdeles hissig, også når det gjaldt nødvendigheten av WC inn i arbeiderboligen:

«En særlig omtale fortjener klosettet, fordi mange mener at vandklosettet er det eneste forsvarlige. Det gjælder med modifikationer. Det hævder sin plads i leiekasernen og i tættre bebyggelse, men i enkelthus og rækkebebyggelse med have, der er et gammeldags do fuldt forsvarlig. Det er billigere og enklere i anlæg og kaster adskillig av sig til bedste for haven. Det kan placeres i forbindelse med huset, men enklere og bedre sammen med uthuset, hvis dette findes.» ¹⁸

Arkitekt Lindstrøm svarer skarpt igjen og mener at når økonomien tillater det, anbefales vannklosett framfor utedo:

«Klosettet i haven eller gaarden kan “selv om det kaster noget av sig til bedste for haven” hverken praktisk eller æstetisk forsvares, hvor utgifterne til vandkloset er overstigelige. En saadan haveby om vaaren maa jo virke tiltrækkende (...)» ¹⁹

Omkring 1950 ble utedoen i bakgården i Wessels gate revet, og det ble bygget en garasje her isteden. Nye doer – WC – ble i hovedfløyen installert i den gamle kjøkkentrappen, to i hver etasje. ²⁰ I sidefløyen tok de plassen til de gamle pikeværelsene.

De besøkende i Wessels gate 15 på museet får likevel ikke dele denne gleden med alle de fiktive beboerne i gården etter 1950. En gammel bygård er også en museumsbygning som skal romme mange besøkende på en gang, og det stilles derfor krav til flere rømningsveier. I hovedfløyen var det bare en

mulighet: Rømningsveien måtte legges i den gamle kjøkkentrappa, der hvor vannklosettene senere ble installert. Det er kun den pakistanske familien i «Et pakistansk hjem i Norge – 2002» som «deler» både bad og WC med publikum, for i denne leiligheten kunne rømningsveien skjules bak dusjforhenget!

«Alvhilds hybel – 1982» tvers over gangen for det pakistanske hjemmet har fremdeles den originale «Idoen» fra rundt 1950. Alvhild fortalte oss at dette lille rommet, som kun består av et gammelt vannklosett og en liten håndvask med tappekran for kaldt vann, var det beste rommet i hybelen. Her foregikk det meste. Hun spiste til og med maten sin her om vinteren – fordi det var det eneste rommet i hybelen som ble godt og varmt og hvor maten ikke frøs på tallerkenen! Alvhilds hybel ble rekonstruert ut fra hennes *minne* om hvordan den så ut da hun bodde her på 1980-tallet. Da hun ble forevist dokumentasjonsbilder av samme do fra 1999, strømmet minnene på. Hun hadde egenhendig frisket opp det lille rommet med å male det i blått og hvitt – blå do og blått kloakkrør i hjørnet – og ingen synlige endringer var blitt gjort her siden Alvhild flyttet ut. Ettersom museet tok vare på alt av inventar fra denne hybelen, lot også doen seg rekonstruere ned til minste detalj. Også her fikk vi hjelp av vår «historiske rørlegger» Bjørn Øen. Vann- og kloakkrør ble montert slik de en gang ble da doen ble installert her rundt 1950, med tidsriktige rørbend- og klammer, tjæredrev og bly.

LYS! VARME!

Da Wessels gate 15 ble bygget i 1865, var parafinlampen den viktigste belysningskilden, og oppvarming skjedde ved hjelp av fyring i ovner med fast brensel.

Parafinlampen ble konstruert i 1855. Etter oppdagelsen av store petroleumforekomster i Pennsylvania i USA i 1859 fikk denne nye lampen raskt sitt gjennombrudd også i Norge og revolusjonerte belysningen i hjemmene. De i alt 14 originale gipsrosettene fra Wessels gate som har overlevd utallige oppussinger i 140 år, forteller sitt om gårdens tidligste belysningskilde. Strategisk plassert midt i stuetakene har rosettene dannet et fast møbleringsmønster med bord og stoler rundt parafinlampen, som hang i spesielle kroker i rosettene. Gipsrosettene skulle beskytte taket mot sot fra parafinen og redusere brannfaren.

Elektrisiteten kom til Kristiania i 1892, men startet sitt inntog i hjemmene først rundt 1900. I private hjem ble elektrisiteten i første omgang kun brukt til belysning. Ett lyspunkt i hvert tak var det vanligste, også for mange som fikk installert strøm sent.

«Det er ikke mange aar siden, at det hørte til sjeldenheterne at indlægge elektrisk lys i privatleiligheterne i Kristiania. I de siste par aar har det imidlertid fundet sted en raskt stigende anvendelse av elektricitet i hjemmene, særlig til belysning», skrev ingeniør Sondresen i 1910.²¹

Elektrisk belysning ble raskt nesten like rimelig som parafinbelysning, og parafinen fikk alvorlig konkurranse. Men en annen viktig faktor var prisen på arbeidskraft i huset. Fra århundreskiftet var antall tjenestepiker i Kristia-

Parafinlampe og gips-
rosett i dagligstuen
til «Ein norsk heim i
ei ny tid – 1905».

Foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

nia synkende, og de kunne derfor kreve gode betingelser. Flere måtte greie seg uten eller med færre tjenestepiker, og da var elektriske lamper å foretrekke fremfor parafinlamper. Da slapp man nemlig pussing av lamper og lampeglass, fylling av parafin og rensing av veker.²² Men selv om stadig flere bygårder fikk tilgang til elektrisitet, var det ikke alle som benyttet seg av den. Av Kristianias 54 000 leiligheter i 1913 var det bare 13-14 000 som hadde innlagt elektrisitet, og dette var gjennomgående de største leilighetene. I tillegg var det Vestkanten som var tidligst ute når det gjaldt elektrisitet.²³ En rapport fra elektrisitetsverket i 1910 fastslo til og med at «elektrisk lys hos de mindre bemidlede klasser neppe vil kunne blive almindelig».²⁴

En begrensende faktor var selve installasjonen, som var svært kostbar. Størsteparten av byens befolkning, som i Wessels gate 15, leide sine leiligheter. Dette gjorde installasjonsproblemet ekstra stort. Gårdeierne fikk gjerne gravd ned elektrisk stikkledning til gården, men de førte ikke alltid ledningene lenger enn til leilighetenes entrédører. Det ble overlatt til den enkelte beboer å føre ledningen til stuetaket, noe de kanskje ikke alltid var motivert for siden de ikke eide leiligheten selv. Men allerede i 1917 hadde ca. 75 % av alle Kristianias leiligheter fått elektrisitet.²⁵

De sosiale forskjellene i byen var selvsagt sterkest tidlig i perioden for den teknologiske revolusjonen i hjemmene. Kristiania kommunes statistiske kontor utførte noen forbruksundersøkelser over de enkelte energikilders utbredelse på grunnlag av årlige husholdningsregnskap ført i enkelte hushold. Tabellen under viser gjennomsnittstall for energiforbruk målt i kroner i husstander med høyest og lavest inntekt i Kristiania i 1918-1919. De rikeste brukte over dobbelt så mye penger på lys og brensel som de fattigste. Parafin var nå blitt de fattiges energiform, og vi ser av tabellen at forbruket sank med økende inntekt.²⁶

	De ti laveste inntekter	De ti høyeste inntekter
Kull	419	426
Koks	441	1881
Ved	1104	1456
Parafin	198	52
Gass	0	489
Elektrisitet	89	586
Annet	132	207
Sum	2383	5097
Prosent av inntekt	5,9	4,4

Først i 1912 gir branntakstene fra Wessels gate 15 oss opplysninger om belysning. Da hadde gården endelig fått «elektriske lysledninger med 66 blus». Ved innredning av leiligheten «Ein norsk heim i ei ny tid – 1905» måtte vi imidlertid ha nøyaktig datering for innføring av elektrisitet i gården. Vi ønsket å kunne vise det tidligste elektriske anlegget, med glansgarnslednin-

Kuhlotang og kuhlokabel brukt i leiligheten «Vaskekonaen Gunda Eriksens hjem – 1950».

Foto:
Birte Sandvik
Norsk Folkemuseum

ger og porselensbrytere, i kontrast til leiligheten «Et Dukkehjem – 1879», hvor det skulle være parafinbelysning. Skuffelsen var stor da vi gjennomgikk Oslo Energis årsrapporter og oppdaget at gården ikke hadde fått innlagt elektrisitet før rundt 1911-12.²⁷ Det ble derfor innredet to leiligheter med parafinbelysning og to leiligheter, «Slik vil vi bo – 1935» og «Vaskekonaen Gunda Eriksens hjem – 1950» med *kuhlokabler* og bakelittbrytere. På 1930-tallet begynte slike anlegg å avløse glansgarnsledninger og porselensbrytere. Det ble imidlertid en stor utfordring å gjenskape dette elektriske anlegget. Å gjenbruke gamle kuhlokabler er vanskelig, ettersom det ved montering ble brukt en kuhlotang for å bøye kablene i riktige vinkler. Det dannes da noen karakteristiske hakk i kabelen, som ikke lar seg rette ut. Til alt hell fant museet en gammel rull med ubrukt kabel på museets elektrolager. Det nærmet seg utstillingsåpning av Gunda Eriksens leilighet, men vi manglet kuhlotangen – som den pensjonerte elektrikerer vi møtte innledningsvis beskrev for oss. Redningen ble en etterlysning i «Det fikser P1» på NRK radio. To pensjonerte elektrikerer fant fram sin gamle verktøykasse og sendte oss hver sin kuhlotang. Museets elektriker fikk gleden av å montere anlegget, som han selv så vidt hadde vært med på i sin tidligste yrkeskarriere på slutten av 1950-tallet.

Vanskeligere ble det med leiligheten «Slik vil vi bo – 1935». Vi hadde allerede samlet inn mengder av tidsriktige bakelittbrytere og koblingsbokser fra demonterte anlegg, men rullen med ubrukt kuhlokabel var brukt opp. Her måtte vi dessverre gjenbruke gamle kuhlokabler, som vi gjennom flere år hadde samlet inn til prosjektet. Resultatet ble ikke optimalt, men vi hadde heldigvis såpass mange hele lengder med kabel både med og uten knekker, at de lot seg skjøtes ved koblingsboksene, og knekkene ble innpasset i vinkelen mellom vegg og tak.²⁸

Branntaksten fra 1879 forteller at gården hadde «44 Kakkellovne og 8 Komfurer med Hæter». Dette betyr at den opprinnelige varmekilden i Wessels gate 15 har vært jernovnen for koks eller ved i alle stuer, soverom og pikeværelser, og at alle kjøkken har hatt jernkomfyr med dampsetter over. Denne opplysningen korresponderer med vedlegg til byggemelding innsendt *Bygningscommissionen* i september 1865 (se grunnplan s. 95).

Vedkomfyren av støpejern med stekeovn og «ringhull» ble utviklet i første halvdel av 1800-tallet, og ga bedre kontroll over varmen og reduserte forbruket av ved. Ovner for fyring med ved eller koks kom på det norske markedet etter 1850. Ingen av de opprinnelige jernovnene eller komfyrene fra gårdens tidligste periode hadde overlevd til riveåret 1999. Kun én jernovn – en såkalt rundovn fra omkring 1920-30-tallet, sto igjen i 1. etasje. Ellers hadde flere av leilighetene gjennom årene blitt modernisert med både kaminer og parafinovner, de fleste fra mellom 1950- og 1970-tallet.

Ved innredningen av de eldste leilighetene benyttet vi stort sett jernovner fra museets egen ovnsamling, og vi valgte ovner som kunne vært i en bygård som Wessels gate 15. Men det ble gjort ett unntak som brøt med vårt prinsipp om å være tro mot gårdens egen teknologiske historie: Salongen/dagligstuen i «Et dukkehjem – 1879» har en stor stentøysovn (i Norge ofte kalt «svenskeovn»), på tross av at det aldri har vært denne type ovner i Wessels gate 15. Dette ble gjort fordi leiligheten ble innredet ut fra Henrik Ibsens sceneanvisninger til *Et dukkehjem* fra 1879:

«På sideveggen til høyre, noe tilbake, en dør, og på samme vegg, nærmere mot forgrunnen en stentøysovn med et par lenestole og en gyngestol foran.»

I leiligheten «Ein norsk heim i ei ny tid – 1905» er det etasjeovner fra omkring 1880 i alle rom med unntak av dagligstuen. Etasjeovnen ble den gang levert i forskjellige høyder, med forskjellig antall etasjer tilpasset rommenes høyde. Ovnen har et rektangulært brennkammer med ilegg fra kortsiden. Prinsippet med etasjene er at de ved å være snudd annen hver vei gjør at røyken går langsommere i sikk-sakk opp til ovnsrøret og dermed gir fra seg mest mulig varme. Mellom kamrene er det dekorerte gitter og øverst en rikt utformet krone. I dagligstuen står en litt uvanlig ovn fra museets egen samling. Det er en såkalt «Antracitorovn», produsert ved «Den norske Antracitor-Fabrik» i Kristiania i år 1893. Fordelen med *antracitorovnen* skulle være at den var brenselsbesparende, rensligere og lettere å vedlikeholde enn støpejernsovner. Brenselet var «antracitkul» (energirik kull), men også torv, og ved kunne brukes, selv om antracitkull ble anbefalt. Alminnelig kull kunne ikke benyttes. Det ble også anbefalt at den brant hele døgnet rundt i den kaldeste årstid. Ovnen er rikt dekortert med løveformet krone og stort varemerke i front.

Etter annen verdenskrig ble ved og koks i stor grad erstattet av fyringsolje og parafin. Flyttbare elektriske ovner har vært i bruk som tilleggsoppvarming fra tidlig på 1900-tallet, men først i siste halvdel av århundret ble mange boliger helt og holdent basert på elektrisk oppvarming, særlig med panelovner. Men på grunn av dårlig kapasitet på de elektriske stigelednin-

«Antracitorovn» i dagligstuen til «Ein norsk heim i ei ny tid – 1905».

Foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

gene i Wessels gate 15, var det gjennom nesten hele etterkrigstiden behov for å beholde noen av de gamle oppvarmingskildene. I leiligheten «Teak, TV og tenåringer – 1965» har stuen fått en tidsriktig hjørnekamin som fyres med parafin. I tillegg er det elektriske panelovner både i stuen, foreldrenes soverom og i gutterommet. Men i det kombinerte barnerommet/arbeidsrommet står ennå den kombinerte koks- og vedovnen fra 1950-tallet. I stuen i «Bonytt hjemmet – 1979» står fremdeles den kombinerte ved- og parafinkaminen som sto i leiligheten da Tove Kvalstad og Ola Ulset flyttet inn i 1978. De kjøpte i tillegg en vedfyrt peisovn til det kombinerte arbeidsrommet/stuen. Denne var forsvunnet da gården ble revet i 1999, og museet kjøpte derfor en identisk peisovn gjennom nettstedet «Finn Torget».

STRØMMEN AV LETTELSE

Med elektrisiteten ble energien usynlig og uten lukt, lyd eller vekt. Borte var det strevsomme og tidkrevende arbeidet med å bære brensel inn i huset i form av ved, koks eller kull. Det ble enklere å varme opp og belyse alle rom i huset samtidig. I de første tiårene av elektrisitetens historie i norske hjem ble den likevel nesten utelukkende brukt til belysning. Mange elektriske apparater for hjemmet var allerede oppfunnet, som for eksempel elektrisk komfyr, vaskemaskin, strykejern, kjøleskap og støvsuger, men høy pris og dårlig kvalitet på en del produkter begrenset lenge utbredelsen. Fra omkring første verdenskrig ble kvaliteten på produktene bedre, prisene noe lavere og produktene dermed mer attraktive. Det er også på denne tiden reklamekontorene etablerer seg.²⁹

Den store økningen til andre formål kom først nærmere andre verdenskrig. Motstanden blant befolkningen skyldtes høy pris både på elektrisiteten selv og elektriske forbruksvarer, samt generell frykt for de raske tekniske endringene tiden var preget av. I mellomkrigstiden foregikk det derfor en kraftig offentlig propaganda for å øke bruken av strøm, særlig på kjøkkenet. Oslo Energi var interessert i at folk skulle bruke mer strøm, og hadde egne kampanjer hvor de oppfordret folk til å ta i bruk den nye energien. Mange selgere og agenter reiste rundt omkring i landet og reklamerte for sine produkter. Den lille institusjonen «Østkantutstillingen», som i mellomkrigstiden arbeidet med å hjelpe arbeidsfolk til å innrede hjemmene sine på en «praktisk og billig måte», ga i 1931 et totalbilde av hvordan drømmen om et moderne kjøkken kunne realiseres med begrensede midler.³⁰ Men mellomkrigstidens moderne kjøkken var en fjern drøm for mange: «Forbausende nok sliter mangen en husmor mer enn nødvendig. Man har ennå følelsen av at dette med å gjøre det praktisk for husarbeidet er mindre vesentlig», kunne man lese i *Morgenpostens* omtale av utstillingen.³¹

Mange skjønnte heller ikke nytten av de elektriske produktene. Det tok lang tid før folk ble overbevist om at for eksempel den elektriske komfyren var bedre enn vedkomfyren. Gassbluss og gass-stekeovn kom i bruk til matlaging fra slutten av 1800-årene, med konkurranse fra elektriske kokeplater fra ca. 1900. Den første norske elektriske magasinkomfyren ble produsert

Vaskemaskin fra 1964.

Foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

Mange var skeptiske til de nye, elektriske vidundere. Vaskemaskinen til venstre ble kjøpt i 1964 hos *Sørensen Kjøkken AS* på Lillestrøm for kr 1220. Marie Elida Halvorsen hadde lenge klaget til sin mann Kåre Henry om hvor tungvint arbeidet med klesvasken var. Hun kokte tøyet i bryggerhuset hjemme, og siden de bodde like ved Glomma, ble tøyet skyllet der. Hun ønsket at Kåre Henry skulle hjelpe henne med å bære tøyet til og fra Glomma, men det ville han ikke. Plutselig en dag, i 1964, kom Kåre Henry hjem med en splitter ny vaskemaskin til Marie Elida. Hun likte det ikke, de hadde dårlig økonomi og en vaskemaskin var bortkastede penger, mente hun. Hun ønsket bare bærehjelp. Det endte med at hun skeptisk prøvde maskinen to ganger. Men hun synes den bråket for mye og registrerte at strømregningen var blitt høyere. Vaskemaskinen ble dermed ikke brukt flere ganger. Den ble stående i vaskekjelleren, og Marie Elida fortsatte å vaske tøyet i bryggerhuset og skylle tøyet selv i Glomma helt fram til hun døde i 2001. Historien ble fortalt oss av Kåre Henry og Marie Elidas datter. Hun mener at moren gjorde dette kun på trass og i skuffelse over at mannen ikke ville hjelpe henne med å bære klesvasken til og fra Glomma. Vaskemaskinen fra Lillestrøm står nå i utstillingen «Hjemmets teknologi» i Wessels gate 15.

i 1913. Gass- og elektriske komfyrer ble vanlige i Oslo fra 1920-tallet, og formen på komfyrene var inspirert av vedkomfyren. Den elektriske komfyren hadde mange fordeler sammenlignet med jernkomfyren: Den reduserte behovet for tjenerhjelp, og man slapp også alt arbeidet med ved, koks og oppfyring. Den fylte heller ikke kjøkkenet med sot og røyk, ga jevn varmedeling og man slapp glohett kjøkken om sommeren. Samtidig hadde den elektriske komfyren sine arkitektoniske fordeler. I *Boken om kjøkkenet* fra 1927 kan vi lese følgende:

«Ved at den elektriske komfyr kan plaseres hvorsomhelst uten hensyn til pipen, vinnes også den fordel at kjøkkenet kan innredes mer praktisk for den beste tilretteleggelse av arbeidet. Komfyren rykker op fra den mørke skammekrok til et lysere og mer centralt sted».³²

Det var ikke før utpå 1940-tallet at salget av komfyrer økte, men variasjonene er store, og her er bosted og sosial tilhørighet de viktigste forklaringsfaktorene.³³ Da emaljerte stålplater ble introdusert, fikk komfyrene lettere struktur og glattere overflate. Gass- og elektriske komfyrer gjorde matlagingen enklere, raskere og rensligere, men endret likevel ikke arbeidet. Fram mot 1950 ble ved, gass og elektrisitet brukt samtidig. I folketellingen fra 1943 kommer det fram at det var vedkomfyr i hele fem kjøkken i Wessels gate 15, tre hadde elektrisk komfyr, mens én husmor laget mat med gassapparat.³⁴

Det tok altså lang tid før hele folket var i besittelse av de nye elektriske hjelpemidlene. Birgit Bastiansen har beskrevet familiens elektriske beholdning på 1930-tallet på denne måten:

«Vi hadde elektrisk lys (glansledninger) og de nødvendige lamper. Av annet elektrisk utstyr hadde vi en liten rund varmeovn som vi brukte

når vi ikke fyrte rundt i en eller flere av ovnene, og vi hadde en dobbel elektrisk kokeplate hvor vi alltid hadde stående en stor kjele til varming av varmt vann. Vi hadde en fast mengde strøm og det var installert vippe, en høyst irriterende innretning som gjorde at lyset stod og blunket på de mest uheldige tidspunkter, f.eks. når vi satt og gjorde lekser og skulle legge sammen lange tallrekker. Annet elektrisk utstyr hadde vi ikke, bortsett fra at vi kjøpte en brukt radio av en nabo ca. 1936. Antennen var en ledning som løp langsmed taklisten, det var nok til å ta inn den lokale sendingen.»³⁵

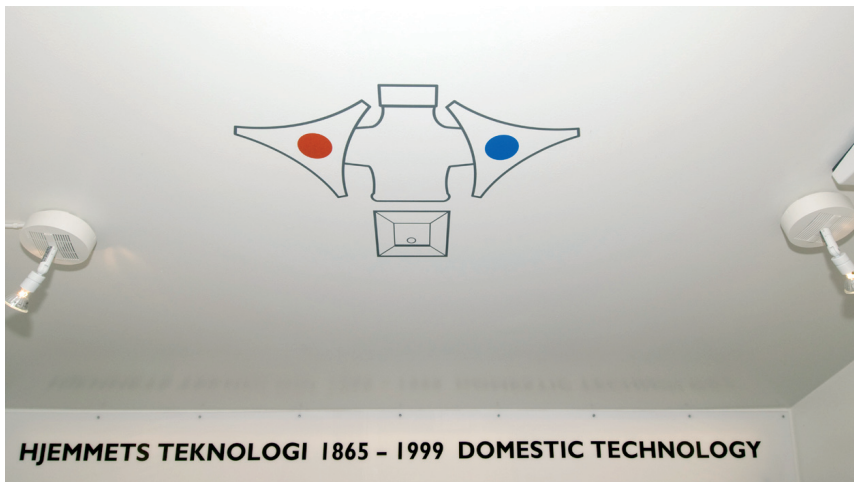
Mange ble begeistret for de nye produktene som ble tilgjengelig rett etter gjennombruddet for husholdningsteknologien, men det kunne ta lang tid før de hadde økonomi til å anskaffe dem selv. Blant de tekniske hjelpemidlene som allerede på slutten av 1920-tallet var tilgjengelig på det norske markedet, blir overraskende nok kjøleskapet og vaskemaskinen ikke vanlig i norske hjem før på 1950-60-tallet. I tillegg til dårlig økonomi kan en av grunnene til dette være at husarbeid først på 1950-tallet ble oppvurdert som viktig arbeid. Samtidig økte kvinnes deltakelse i arbeidslivet, noe som også skapte et økt behov for maskiner som kunne rasjonalisere og forenkle husarbeidet.³⁶ Men mange var også svært skeptiske til de nye elektriske vidundere. Det handler med andre ord om *mentalitet* – folkelige forståelsesmåter som praktiseres og overføres ubevisst, og som bare forandrer seg langsomt.³⁷

OPPLYSTE HJEM – OPPLYSTE MENNESKER

Det kan hevdes at spredning og bruk av ny teknologi i husholdningene først og fremst dreier seg om etablering av infrastruktur. Tilgjengelighet på vann, avløp og elektrisitet ga mulighet for velferdsforbedringer gjennom bruk av ny teknologi, slik at installering av toaletter, bad og komfyrer m.m. fulgte automatisk av at infrastrukturen ble etablert. Men ulike ordninger i Oslo skapte vanskeligheter i det å få installert nye teknologiske løsninger i bygårdene – særlig med hensyn til vann og avløp. Husleiereguleringene for bygårder i Oslo sentrum ga for eksempel forholdsvis lav husleie, noe som også innebar mindre insentiver for huseierne til å vedlikeholde boligene og oppgradere teknologiske løsninger.

Men det var ikke bare infrastruktur, tilgjengelighet og pris som bestemte utbredelsen av tekniske apparater. Skepsis til den nye teknologien, samt nøysomhet, medvirket til at anskaffelser kunne komme flere tiår etter at produktet var tilgjengelig. Og mange ble heller ikke overbevist om at det nye var bedre enn det gamle.

Men mange fortellinger peker tross alt på glede og fascinasjon over de nye tekniske vidundere, og undringen over hvordan man tidligere hadde klart seg uten.³⁸ Mange er fortellingene om det første møtet med elektrisiteten, det sterke lyset som plutselig fylte hele rommet bare ved å vri på en bryter! Mange er fortellingene om vannet som ikke lenger måtte bæres inn, men plutselig fosset ut av en kran! Mange er fortellingene om det første møtet

Inngangspartiet til utstillingen «Hjemmets teknologi» i kjelleren i Wessels gate 15. Denne basisutstillingen ble åpnet for publikum i juni 2009.

Foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

med fjernsynsapparatet – hvordan man i timevis i ble sittende foran TV-en og stirre fascinert på pausefiskene som svømte fram og tilbake, og at verden etter hvert kom helt inn i ens egen stue.

Hva har så den nye teknologien og dens endringer for folks dagligliv gjort med oss mennesker? Hvilken betydning har den hatt for vårt dagligliv og mentalitet? Hvordan har den påvirket folks verdensoppfatning og måte å tenke på? Dette er spørsmål som belyses i utstillingen «Hjemmets teknologi» i kjelleren i Wessels gate 15.

Vi som lever på 2000-tallet kan lett mene at de teknologiske endringene etter 1980 har vært formidable. I utstillingen hevder vi at konsekvensene den digitale revolusjonen har hatt for hverdagen, og for dagliglivet i hjemmet, likevel har vært beskjedne i forhold hva våre besteforeldre og oldeforeldre opplevde. Støpejernsrør og elektriske ledninger la grunnlaget for en moderne mentalitet som nådde ut over en intellektuell dimensjon og inn i dagliglivet. Hver generasjon rakk knapt å venne seg til den nye teknologien som forandret dagliglivet deres, før de opplevde enda et nytt skritt inn i framtiden. Et barn som vokste opp i lyset fra parafinlampen, kunne som voksen flytte inn i eget hjem med elektrisk lys og WC, og bli «TV-slave» innen pensjonsalderen!³⁹

Konsekvensene av moderniseringen var nye konsummønstre og større kontroll over dagliglivets prosesser. Dette reduserte ikke nødvendigvis arbeidsmengden i hjemmet, men førte til mindre slit og økt komfort.⁴⁰

NOTER

¹⁾ Helland 1913.

²⁾ Roede 1999 og Bing 2004:119.

³⁾ Ved åpningen av leiligheten i 2005 hadde vi ennå ikke funnet en riktig utslagsvask.

⁴⁾ Halvorsen 1984:16-17.

- 5) *Vann til husmødrene* 1941:3.
- 6) Sundt 1869, 1975.
- 7) Noraker 2007: 32.
- 8) Johansen 2001: 43.
- 9) Øvergaard 1922: 175.
- 10) Lindstrøm 1923.
- 11) Badet skal etter sigende være innredet av arkitekt Finn Kleiva som bodde i leiligheten på midten av 1980-tallet. Dette er ikke bekreftet av sikre kilder.
- 12) NEG 36069. K. f. 1923, Oslo.
- 13) Av fransk «poudrette» = «lite pudder».
- 14) Torstenson 1997.
- 15) NEG 36069. K. f. 1923, Oslo.
- 16) Grytli og Støa 1998:25.
- 17) Sandvik og Brennsund 2004:36.
- 18) Øvergaard 1922:175.
- 19) Lindstrøm 1923.
- 20) Plassering går fram av byggemelding fra 1959. At WC virkelig ble installert ca. 1950 bekreftes av Birgit Bastiansens besvarelse på NEG's spørreliste 196.
- 21) Johannessen 1992:73.
- 22) Ibid. 73.
- 23) Ibid. 74.
- 24) Rapport 1910, Rådhusgatearkivet Oslo Energi, kassett 15, legg 18.
- 25) Johannessen 1992: 74 og Helland 1917:105.
- 26) Ibid. 88.
- 27) Oslo Energis årsrapporter fra 1911 og 1912.
- 28) Det presiseres at det ikke går strøm i gamle ledninger og vann i gamle rør i museets bygård fra Wessels gate 15. Dagens operative teknologi er gjort bortimot usynlig.
- 29) [http://museumsnett.no/ntm/no/utstillingene\(stroem_lys/forbruk.htm](http://museumsnett.no/ntm/no/utstillingene(stroem_lys/forbruk.htm)
- 30) Bing 2001:193.
- 31) Ibid.
- 32) Hansen og Fürst 1927:10.
- 33) <http://www.ssb.no/historisk/aarbok/tab-2000-10-25-01.html>
- 34) Folketelling fra 1943, Oslo Byarkiv.
- 35) NEG 36069. K. f. 1923, Oslo.
- 36) [http:// museumnett.no/ntm/](http://museumnett.no/ntm/)
- 37) Thorsen 1993.
- 38) Fortellingene er bl.a. å finne i Norsk etnologisk gransknings spørrelisteundersøkelse om hjemmets teknologi.
- 39) Bing, M., Kjos, T. og Sandvik, B. 2009: Utstillingstekst til «Hjemmets teknologi», Wessels gate 15. Norsk Folkemuseum.
- 40) Ibid.

LITTERATUR

- Bing, Morten 2001: *Østkanthjemmene og østkantutstillingen. Boskikk og bolig-idealene i mellomkrigstidens Oslo*, Norsk Folkemuseum.
- Bing, Morten 2004: «Hjem på museum. Refleksjoner rundt innredninger i et friluftsmuseum», i *Museum i friluft. By og Bygd XXXVIII*. Norsk Folkemuseum.
- Bourdieu, Pierre 1995: *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo.
- Bryggens museum 1978: *Om renslighet. Hygienens gjennom tidene*, 1978.
- Bugge, Astrid 1966: En kongelig badebalje. *By og bygd XIX*, Norsk Folkemuseum.
- Johansen, Tor Are 2001: *Under byens gater. Oslos vann- og avløps historie*. Oslo.
- Johannessen, Finn Erhard 1992: *I støtet. Oslo energi gjennom hundre år. 1892-1992*. Oslo
- Edvardsen, Erik Henning 2001: *Henrik Ibsen om seg selv*. Oslo.
- Grytli og Støa (red.) 1998: *Fra årestue til smarthus. Teknologien omformer boligen*. Trondheim.
- Helland, Amund 1913: Norges land og folk: *Topografisk beskrivelse over Kristianias Amt*. Bind 5. Kristiania.
- Lindstrøm, Johan 1923: «Arbeiderhjem» og «Samfundsskadelig boligpolitikk». *Byggekunst* 1923.
- Noraker, Anne Marit: Koke, skrubbe, bære vann. *Tobias. Tidsskrift for arkiv og oslohistorie*, 2007: 2+3. Oslo byarkiv.
- Roede, Lars 1999: Flytting. Forkastelig eller forsvarlig? *Fortidsvern* 1999:4.
- Sandvik, Birte 2009: Hjemme igjen. Metoder for innredning av "hjem" på museum. *Tidsskrift for kulturforskning*, 2009:2.
- Sandvik, Birte og Brennsund, Jan Petter 2004: Fra møteplasser i samfunnet til stengte dører, i *Comfort – 30 år i Norge, jubileumsbok 2004*. Oslo.
- Steen-Hansen, Halfdan og Backer Fyrst, Hans 1927: *Boken om kjøkkenet*, Oslo.
- Sundt, Eilert 1975 (1864): *Om Renligheds-stellet i Norge*. Oslo.
- Synnæs, Borghild 1931: *Når man bygger sitt eget hus*. Oslo.
- Thorsen, Liv Emma 1993: *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinne 1929-1985*. Oslo.
- Torstenson, Inge 1997: *Fra nattmann til renholdsverk. Avfall og renovasjon i Oslo gjennom tusen år*. Oslo.
- Vann til husmødrene* 1941: Østkantutstillingen, Oslo.
- Øvergaard, Ole 1922: Hjem for arbeidere. *Byggekunst* 1922.

ANDRE KILDER

- Tegninger til byggemeldinger for Wessels gate 15 fra 1949, 1959, 1984. Oslo byarkiv.
- Branntakster for Wessels gate 15 fra 1879, 1889, 1900, 1912 og 1929. Oslo byarkiv.
- Statistisk Sentralbyrå: Statistisk årbok 2000: Elektriske anlegg, 1899-1970, Nettoforbruk av elektrisk kraft etter forbrukergruppe 1930-1999, Elektrisitetsverk i byer etablert før 1901.
- Byggetegning 1894, arkitekt H.M. Backer. Oslo byarkiv.

Fargetrapp på kjøkkenet i leiligheten «Ein norsk heim i ei ny tid - 1905».

Foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum